

noveller

innehåll

han stod blickstill	2
kulturarvet	5
kärlek	7
längtan	10
maskernas spel	11
isen låg ännu kvar	13
hemliga sällskap	16
lagunen	18
tidens ekon	20
eddie constantine	22
de små jättarna	27
järnbåtens återkomst	29

han stod blickstill

Vintern övergick mot påsk. Skolan var trist och långtråkig. Jag tillhörde inte de livligaste i klassen men drogs ibland med de mer stökiga kamraterna och fick lappar med mig hem. Lappar som jag efter övning förfalskade.

Fröken Ann-Mari Fogelberg var från Skåne. Hon blev föremål för mina drömmar och jag tapetserade omgivningen med hennes angorajumper, eller vad som fanns under. Jag beundrade henne där hon satt alldeles framför mig och jag kunde känna en svag doft av parfym och cigarettrök. Men hon var inte ämnad för mig.

Påsklovets skulle vi tillbringa på ön. Henrik sa att isen är så tjock att man kan köra traktor på den. Pappa såg ut genom fönstret, ruskade på huvudet, det var milt och blött ute.

Fabriken dånade nära oss när vi gick ut på isen med den fullastade pulkan efter oss. Vi drog och slet mellan de små öarna och vidare ut på öppna fjärden. Snön var tung och trög. Jag såg ut över den vattendränkta isen och blöta snövallar, tänker att om man ägnar hela sitt liv att räkna snökristaller kommer man ändå inte att hitta två identiska.

Ett och annat vattenstråk låg som spegelbilder över isen och det var spännande och skrämmande på samma gång. Långt borta vid Norrlandet kämpade isbrytaren Ymer, knappt synlig i diset.

Åke tycktes trivas där han pekade och gestikulerade om färdriktningen eller rättade till något i packningen. När lillsyrran sprattlade till och föll i den våta snön grabbade han tag i henne med sina dasslock till nävar och lyfte upp henne som en våt trasa. Efter ett par tre timmars traskande och dragande når vi blöta och frusna fram till det gråkalla huset. Trevande letade vi i mörkret efter stearinljus och oljelampor.

Dagen efter låg det fuktiga vädret som ett grått tak över oss. Någonstans inom mig smög en oro fram när jag såg ut över den vattendränkta isen. Det knakade och krånkade och vi var ensamma.

Vi strosade omkring på ön och till andra öar i närheten. Det var tyst och stilla på fjärden och i skogen. Ibland kunde vi skymta ett rådjur som irrat sig ut på öarna eller rävens snöräta gång utmed ett dike, ibland såg vi harens tokroliga språng över ängen.

Vi gick vidare ut över isen och genom sunden. Längre ut ligger en hälla. Vi kallade den för valen. Den var mjukt rundad efter årtusenden av vågornas svall och såg nästan levande ut. Där finns det fisk, sa brorsan.

Vi slog och slog med yxan så vattensörjan stänkte. Ett svart vattenhål gapade mot oss, så ned med krokarna och ett evinnerligt väntande. Brorsan ändrade ständigt i linans längd och tittade ilsket mot oss när Henrik och jag kastade snöboll och sprang omkring måttligt intresserade av isiga linor.

Vi tog några klunkar choklad och vände åter mot ön. Brorsan muttrade något om otur och tittade surt efter oss. Vädret mulnade alltmer och det var nu snö i luften. Under kvällen övergick vädret till snöblandat regn och vinden ökade. Vi bäddade ned oss fullt påklädda med allt vad vi kunde hitta av täcken, handdukar och allehanda trasor. Jag hade svårt att sova och låg länge och lyssnade på regnet som dånande mot det rostiga taket, lågan från stearinljuset vajade fram och tillbaka.

På annandagen var vi uppe tidigt. Vi gjorde några försök att få eld i den rostiga spisen men gav upp när röken låg som en oigenomtränglig dimma inomhus. Vädret var ännu fuktigt och milt och de vindkrusade vattensamlingar på isen tycktes större, såg ut som öppet vatten.

Vi lämnade ön på rad och vände sakta ut mot fjärden. Jag såg Henriks spända ansikte och Åkes tysta pulsande med vatten högt upp på stövlarna. Diset låg som en grå fuktig kram över oss.

Vi blir omedelbart genomblöta. Pulkan blev tung i den vattendränkta issörjan. Långsamt arbetade vi oss fram. Då och då fick vi stanna för att

baxa pulkan över en fuktig snövall. Lillsyrran klagade högljutt så Henrik tog upp henne och placerade henne resolut i pulkan där hennes små händer greppade pulkans sidor. Hon satt blickstill med små veck i pannan och stirrande rakt fram. Hon kände spänningen inom sig men oförmögen att förstå varför.

Jag gick sist i raden och kände blötan in på bara kroppen. Brorsans ständiga upptåg med små färder runt omkring oss och fram och tillbaka hade upphört och han skidade tyst intill mig. Vände sig om då och då, ser sig omkring.

Åke tvärstannar. Står blickstill. Skriker något. Jag har aldrig hört Åke skrika förut. Brorsan rycker upp lillsyrran och trycker henne mot sig. Jag ser vatten överallt, känner hur det sakta stigen över skidorna. Henrik en bit bort har plötsligt vatten upp till knäna och kränger sig framåt, trycker stavarna nedåt liksom springande. Jag sträcker ut staven men faller. Åke sliter loss pulkan skjuter den desperat mot honom. Den tvärstannar några decimeter från Henriks utsträckta händer, han faller framåt, sliter av sig vantarna trycker naglarna gång på gång i isen men glider bakåt. Jag skjuter pulkan återigen mot Henrik. Henrik slår händerna mot den iskalla issörjan, jag ser hans ansikte mot isen, han ropar något. Lillsyrran sliter sig ur brorsans grepp, kastar sig på magen i den blöta sörjan, når min stav och slänger den mot Henrik. Henrik syns inte längre men hans hand når staven. Jag kastar mig ned på isen och nuddar hans hand.

Henrik ligger likblek i pulkan. Hans iskalla händer håller ännu om staven. Hans blick är stilla och vidöppen. Lillsyrran ligger på mage om honom, säger att vi är hemma snart.

De följande dagarna strosar jag planlöst omkring. Henrik finns ständigt inom mig. Jag ser hans skepnad hela tiden, i ekan eller springande på stranden. Jag får inte ihop mina tankar med den kalla verkligheten runt omkring mig. Det känns som jag är förflyttad långt ovan jorden och ser allt

på avstånd. Jag försöker nå dit men kan inte. Jag vill tro att jag drömmer. Det måste vara en dröm, det kan inte vara sant, det kalla vattnet, isen där hans vantar låg, Åke på knä. Brorsan blickstill.

Väckning, frukost och skola. Det är tyst hemma, allt är tyst. Bilarna på gatan är tysta. När jag går till skolan är pappa ännu hemma. Ligger på soffan, ser i taket, suckar tyst och tungt. Kaffekoppen är orörd. Han ser mig inte när jag går. Mamma sticker till mig halsduken. Jag ser in i hennes tomma ögon, som vända inåt. Jag är inte säker på att hon ser mig. Ingen ser mig.

Mina klasskamrater blir suddiga dimbilder, jag ser att de rör sig men hör dem inte. Skolans väggar kommer att rasa över mig. Jag går därifrån. Bomhusvägen ligger öde, en plogbil stångar i snövallarna. Närmare sig. Jag hoppar undan och faller i den djupa snön. Chauffören vänder sig om, jag ser att hans mun rör sig men jag hör inget. Jag hör ingenting längre.

Jag pulsar över ängen mot Måsberget. Hoppar över bäcken och faller ihop på andra sidan, tar skydd bakom ladan.

Jag hasar mig vidare mot skogen, vilar en stund sittande i snön, klättrar upp för den rangliga hoppbacken. Träställningen rör sig i vinden och ger ifrån sig ljud som jag inte hör. Vinden bildar is i mitt ansikte men jag känner inget. Från tornet ser jag fjärden och den vattendränkta isen.

kulturarvet

En bit norrut från vår ö ligger en kilometerlång kustremsa som är en del av fastlandet och ligger naturskönt mot söder med hela Gävlebuktens inre fjärd i synfältet.

Skeppsredare, affärsmän och en kvarvarande fiskarsocitet byggde en gång i tiden sina villor och residens där. Det är villor med glasverandor

och torn, väl tilltagna gräsytor men lummiga lundar, tennisbanor och porlande små vattendrag.

Vid stranden finns stenbryggor med båtar skyddade av vågbrytare av betong. Norrlandet har givit stadens grosshandlarepok ett ansikte. En del anser numera att det tillhör ett viktigt kulturarv.

Det var en annan värld än våra öar med enkla stugor med vedspisar, järnkaminer och båtar med rykande råoljemotorer. På ett avstånd på bara ett par kilometer levde man annorlunda.

Jag minns när vi skulle lägga till där vid en brygga. Ur en villas inre kommer en kvinna ut över den välklippta gräsmattan och skyndar mot bryggan. Hon gestikulerar och pekar och visar tydligt att vi inte får lägga till.

Vi vänder tysta ut igen. Jag är besviken över att inte komma iland till den hägrande glasskiosken. Jag känner mig också förnedrad och skamsen.

Kulturarv? Långt senare, när jag visste mer om tillvarons sammanhang och samhällets inneboende lagar, förstod jag att man ville ha en plats där man kunde vara tillsammans och bekräfta sin betydelse, spegla sig, hälsa artigt på grannfrun och byta några ord över staketet. Ge varandra komplimanger och kommentera den nyinköpta bilen och världsläget förstås.

På söndagarna hade man små träffar där man lyssnar på poesi och kammarmusik. Ibland hade man små utställningar om sekelskiftets Paris och om Toulouse-Lautrec, om hans porträtt av dåtidens cabarésjörnor och glädjeflickor. Man samtalar i små grupper om Marcel Prousts författarskap och förfasar sig över Balzac.

Ibland bjuder man in författare, lagom bohemiska. Man smuttar på sitt the och klappar artigt i händerna, det är bildat folk med känsla för finkulturella värden.

Under mörka vinterkvällar läser de sysslösa fruarna om Franska Rivieran. Drömmer sig bort till Nice eller Cannes och en strandpromenad på paradgatan Croisette, från Palais des Festivals i väster till Port Pierre Canto i öster. Shoppar i små butiker med berömda namn och blandar sig med den europeiska eliten, förebilderna som de läst om, hört talas om, eller bara drömt om. I sin strävan att bli som dem, en värld långt bort, ville man inte kännas vid en båt som lika gärna kunde vara ett flyktingekipage från efterkrigstidens Estland.

kärlek

På vintrarna var vår båt uppdragen på Boströmsvarvet, igenfyllt och jämnat med marken för länge sedan. Gubben Boström varvets ägare var en mycket gammal man som stapplade sig fram med käppar i båda händerna. Han hade vita mustascher och svart skärmmössa och dirigerade allt arbete på varvet med kraftig stämma. Jag var rädd för honom.

Han hade en medhjälpare som hette Olle som bodde på varvet i ett litet tillhåll intill sin båt. Varvet låg intill stadens soptipp som spred illaluktande vindbyar över oss.

Jag gick ibland ensam till varvet. Jag gillade att lägga mig i båten med örat tätt mot bordläggningen, lyssna på det kluckande ljudet från utsidan, drömma mig bort.

På vägen till varvet passerar man ån, de höga kajerna skrämde mig. Barn har drunknat där och jag minns folksamlingar och båtar som draggat efter den lilla barnakroppen. Jag hörde viskningar och stilla snyftningar. Jag minns rubrikerna i tidningen och allvarliga miner.

På den tiden var ån full av fartyg från många länder. Man knackade rost och

målade, man tjoade och pratade, hejade glatt på den lilla lintotten. Man lastade vete, havre och man lastade kol. Kranarnas råoljemotorer stånkade, det gnisslade i vajrar och kugghjul. Maskinisterna var mina första förebilder, stora kraftiga och högljudda, alla gjorde blint som de befallde.

Ibland blev jag stående och tittade på ett fartyg som skull ge sig av. Den lilla kaxiga bogserbåten stångade och bände för att få fartyget att vända i den trånga hamnen. Så småningom stävade fartyget ut mot åns mynning och försvann ur min åsyn.

På andra sidan ån ser jag en liten ångare. Rostig och sliten. Den hade ännu ingen last, det kunde jag se på vattenlinjen. En blek utländsk flagga vajar i aktern.

En flicka uppenbarade sig på däck, hon bar på en sparkcykel, den var röd och hade trähjul. Hon gick över landgången och ut på kajen, hon ställde sig på cykeln och började ivrigt sparka. Hon åkte fram och tillbaka på den asfalterade kajen. Efter veckor instängd i den lilla fuktiga ångaren var hon nu fri, äntligen kunde hon flyga som en fjäril.

Hon hade röd klänning och vita skor. Vårvinden fattade tag i hennes klänning som tycktes vinka till mig. Jag går sakta över bron, blir stående och kan inte släppa henne med blicken. Plötsligt tvärstannar hon, ser nyfiket på mig. Hon har mörkt stripigt hår och är lortig om händerna. Jag börjar gå och hon följer efter intill mig. Jag går fortare och fortare och hon sparkar fortare och fortare. Jag springer och hon följer med. I rasande fart far vi i vinden utefter den asfalterade kajen. Det bubblar i mig och jag börjar skratta. Jag springer runt henne och framför och bakom henne. Jag blir med ens också en fjäril.

Vi flyger runt varandra, knuffar på varandra. Jag lånar hennes sparkcykel och far över ängen, för nu är det inte asfalt längre utan en äng med gräs och blommor, prästkragar, gullvivor.

Utmattade faller vi ihop i det mjuka gräset. Vi pratar i munnen på varandra, skrattar och berättar om främmande saker, underliga djur och farliga

äventyr, för fjärilar förstår varandra.

Jag gick sakta hemåt. Hon var i mina tankar hela tiden och jag visste inte hennes namn. De följande dagarna släpade sig fram. Utanför skolsalen var försommaren långt kommen, vårens dofter sipprar in mot oss och det var förväntan i luften.

- Jag måste nog se till pappas båt..., försökte jag.

Det var ganska långt till hamnen och mamma var inte villig att släppa iväg mig på den långa promenaden. Men hon gav med sig efter sedvanliga förmaningar och innan hon var färdig var jag ute på gatan.

Uppspelt och förväntansfull sprang jag uppför den första backen, genade över en plantering och över Brynäsgränd. En cyklist tvärnitade. Gubben svor och skrek; ”va fan nurå, jävla satunge...”

När jag närmade mig ån såg jag på håll att båtplatsen var tom. Den lilla rostiga ångaren var borta. Jag kände en smygande besvikelse som blev starkare och starkare. Det kan väl inte vara sant, hon har väl inte åkt! Jag började springa efter kajen och läste namnen på båt efter båt. Efter ett par tre hundra meter stannade jag, benen darrade av utmattning och jag satte mig ned intill kajen. Dom har verkligen åkt, kastat loss och lämnat mig och det här jävla stället.

Mörkret hade börjat falla, kajens belysning blänkte i den oljiga vattenytan, skräp och bråte gled sakta förbi. Jag började kasta sten i vattnet, siktade på en tom butelj, kastade sten på sten.

Vårregnet föll stilla, jag sprang inte längre, mina ben som flygande burit fram mig, var nu tunga och blöta och vägen hem lång.

Varje helg när vi skulle fara ut till med båten kände jag en pirrande förväntan. Kanske skulle den lilla ångaren finnas vid kajen. När vi äntligen

stuvat ned vår packning och tuffade igång, satt jag blick stilla på fördäck och läste fartygens namn, en efter en, sökte en röd och blå flagga i aktern. När jag någon gång tyckte mig se ett igenkännande tecken steg min spänning men bara för att omedelbart förbytas i besvikelse. Så pågick det hela våren och sommaren. Sakta gick det upp för mig att den lilla kustångaren var på andra färder och aldrig kommer tillbaka.

längtan till Amerika

Under trista ändlösa dagar är spöregn en fest, en grundstötning ett nöje, ett getingbett klädsamt.

Ibland önskade jag mig bort, bort från småttigheter och tristess; kylan på morgonen, fukten i sängen, lampans svaga sken, den evinnerliga nordanvinden...

... till Stockholm, sätta mig i en tågekupé och åka mot det nya, glömma det gamla som ändå aldrig förändrades; båtar ösas, vatten hämtas, ved huggas...

... eller till Amerika, flyga över Atlanten och få gratis mat serverad i flygstolen. Se ut genom fönstret när vi närmar oss New York och sveper in mot landning. Gå ombord på en buss och åka genom öknarna till Louisiana och New Orleans, lyssna på musik på gatorna...,

... eller till grannön, där fanns ett café, liv och rörelse, öppet och ljusst, ängar, en sandstrand. Längst ut på öns östra sida låg havet, hade jag tur kunde jag se lotsen borda ett fartyg i sjögången.

... om det åtminstone hade funnits en forsande bäck, så jag kunde använda vattenhjulet jag gjort i slöjden...

Hustaket blev min räddning när livet var outhärdlig och besvärligt. Jag klättrade upp i en stor gammal ask och svingade mig upp på taket. Där kunde jag sitta och röka tjuvgods, bläddra i Clas Ohlssons katalog, läsa om ångmaskiner och elektriska motorer. Hade jag tur kunde jag titta på flickor i modetidningen jag snott av syrrorna. Ibland låg jag bara på rygg, såg mot himlen. Ingen kunde se mig.

maskernas spel

På lördagarna var det fest på en av grannöarna, den enda ö i skärgården där det fanns en stor äng, en gammal loge, ett café.

Ön har en gång i tiden haft en bofast befolkning då man livnärde sig på sälfångst, strömmingsfiske och att bryta kalksten. En lotsstation fanns och en gång i tiden även seglande lotsar. Den siste bofasta lämnade ön någon gång på sextiotalet.

Alla åkte dit utom mina och Åkes föräldrar, för mina föräldrar var det något främmande och opassande av någon anledning jag inte förstod. För Åke var det enkla och raka besked. Det var Gud fader bestämde enhälligt.

Jag åkte med Henrik i deras båt och det var Henrik styrde och manövrerade den fullastade båten ut genom sunden. Förbi Leharen och vidare ut på fjärden. Vinden var kall och ostlig. Hans pappa hade redan försatt sig i ofärdigt skick och låg ljudligt sovande på durken.

Den lilla hamnen var trång och båtarna låg tätt på rad, de som inte fick plats vid bryggan hade helt enkelt kört upp fören på stranden.

Man gick fram och tillbaka mellan logen och båtarna och fyllde på med

brännvin och pilsner. Drack direkt ur flaskan.

Musikanterna spädde på nivån efterhand. Ackorden blev därefter men publiken var heller inga finsmakare. Man dansade och man ramlade, ramlade en ramlade flera som i en kedjereaktion.

Vi barn köpte korv och glass och vi sprang vind för våg. De vuxna hade annat för sig, det visste vi sedan tidigare.

Vi var avvaktande och rädda när annars så snälla vuxna ändrade skepnader; överdrivet gråtmilda eller argsinta och aggressiva. Jag var världens gulligaste barn eller en elak satunge.

Allt eftersom kvällen gick blev det stöjigare och stökigare. De tidigare så prydligt uppställda borden låg lite hursomhelst i gräset. En och annan satt blickstill med pannan bordet och armarna hängande, i en annan värld, kanske en bättre.

Ibland hettade det till och knytnävarna kom fram när någon dansat med fel tant eller gubbe. Någon satt i gräset med blod i pannan och förstod ingenting, en tant försökte råskällande linda om med sin scarf. Uppdämda aggressioner och omsorgsfullt dolda komplex lades i öppen dager.

Lindkvist har för kvällen bytt sida. Han var annars den som gärna deltog i slagsmål och allehanda gruff. Nu gick han omkring med en vit skärmmössa som kvällens ordningsvakt gestikulerade och skrek. Men ingen tycktes lyssna.

Det blev rörigt i hamnen när alla skulle ge sig av. Någon ramlade i vattnet, en annan hoppade efter bara för skojs skull eller kanske utmana i simning. Vi barn fick övertala, tjata och bokstavligen dra de vuxna ombord på båten när vi skulle hemåt.

Gryningens första bleka solstrålar spelar stilla över det salta kalla vattnet när Henrik allvarlig och försiktigt navigerade i de trånga sunden. Någon stämmer upp en sång. Kanske ett försök att fånga en glimt av en annan vackrare värld. En annan blev gråtmilt känslsam och försöker få de andra med sig i nattens och gryningens allra sista sång.

Det var de eländiga själarnas paradiset, som Maskernas spel i Venedig 1754, men den gången var det på låtsas för välbeställda och finklädde, hyllad av kritiker på första bänk. Efter premiären fick man champagne i foajén innan man gick ut till de väntande hästdroskorna.

För Henrik var det på riktigt, han stod ensam och styrde båten. Han var tolv år. Han sov i mitt rum den natten, han vred och vände sig i sängen som om han låg på en bädd av brännässlor.

isen låg ännu kvar

Lasse uppenbarade sig på ön. Jag fick aldrig riktigt klart för mig vad han kom ifrån. När vi andra barn badade och slogs i värmen, satt Lasse på stranden och tittade. Han var alltid fullt påklädd med mössan neddragen, brun jacka och stövlar. Jag kan inte minnas att jag någonsin hörde honom prata.

Var han än satt så lade han ut små stenar runt sig och följde krypen på marken.

En gång hörde jag Henriks mamma tyst mumla, ”Lasse, är inte som andra barn”. De vuxna tog honom inte på allvar och det kände Lasse, han tappade undan för undan den lilla tillit han hade och valde istället sitt egen värld där han mötte andra som passade bättre. Sökande undersökte han tillvaron. Vred och vände på den. Bitarna var ibland trubbiga och kantiga och passade inte ihop. De bitar som blev över lade han i en hög för sig, betraktade dem, vägde dem i handen. Kanske var det sig själv han såg framför sig.

Det var omöjligt att inte lägga märke till honom. Ibland stod han nere vid stranden, men alltid så han hade fri sikt mot havet. Där kunde han stå timme efter timme. Orörlig som en staty men med ögon som vaket följde allt.

Såg han ett segel kom det en glimt i hans ögon och de hängde envist fast vid seglaren tills den försvann i horisonten.

Hans dagar slutade en vacker vårvinterdag. Drömmande gick han ut på isen, en is som inte bar hans kropp. Han föll igenom och for med strömmen in under den genomskinliga vårisen, han låg helt synlig. Hans pappa kom springande, försökte desperat stampa sönder isen ovanför hans huvud, för en sekund möttes deras blickar.

Jag minns den lilla träkyrkan, byggd av fiskare en gång i tiden, psalmerna, den lilla kistan längst fram med bilden på Lasse, hans föräldrar böjda av sorg. Jag minns tystnaden när mamma och jag gick ut i vårsolen. Jag såg ut mot fjärden, isen låg ännu kvar...

... Det var i april 1954.

Lasse var borta. Hans namn nämndes aldrig mer. Jag undrade över hans stumhet, hans kläder, varför han så ofta satt med ryggen mot land och blicken ut mot havet. Vad tänkte han på? Våra frågor förblev obesvarade. Vi var ensamma med våra funderingar om döden i det iskalla vattnet.

Samma år förlista ångfartyget Nedjan. Det var ett gammalt och slitet fartyg, byggt 1893 i Skottland och hade en besättning på sjutton man. Jag var nio år då och jag har diffusa minnesbilder av rubrikerna i tidningen, av mammas och pappas dystra miner och viskande samtal.

Fartyget gick under i snöstorm med man och allt några dagar in på det nya året. Man hittade bara en livbåt, bojar och två av de ihjälfrusna sjömännen.

Jag såg bilder inom mig om besättningens kamp och den fruktansvärda kylan på däck, hörde kaptenens anrop i natten;

”... Nedjan kallar., Nedjan kallar..., vi driver sydvart och har maskinhaveri..., vi har slagsida...”

Så blir allt tyst...

... radiokontakten är för alltid bruten. Nedjan blir en av raden av många fartyg som under århundradenas lopp förlit i de opålitliga farvattnen i Gävlebukten. Spåren efter fartyget var få. Besättningen var som så ofta, fattiga bondpojkar, förmodligen utan sjövana. När de stod på det lutande däck i isande snöstorm, famlande efter relingen, skräcken, ångesten i den mörka natten, då visste de att livet är förgängligt och kort, att de kära kommer att lägga blommor vid stranden varje år i januari.

Vi dras till det dramatiska, det tragiska och fantasieggande. Se bara på Titanic, vrakens superstjärna i alla tider där mytbildningen är enorm, då är en oansenlig lastångare som förläste en stormig januaridag inte särskilt fantasieggande. Men i varje historia finns något dunkelt och spännande, människor, liv och död. Kanske har det att göra med närheten.

I storm och rusk, i snö och is, i fred och ofred, dag och natt skulle sjömännen stå redo på däck, i utkik, vid segel och i maskinrum för att slutligen försvinna i havets djup.

Överallt på havets botten seglar sjunkna skepp i mörkret, seglar genom årtusenden under kölarna på dagens fartyg. De seglar med mast och segel övertäckta med koraller och snäckor. De är katedraler och boplatser för djupens liv.

hemliga sällskap

Åkes familj hade en religiös tro. Ibland var de instängda inomhus hela dagar. När jag någon gång vågade mig förbi såg jag tända ljus, en uppslagen bibel och allvarliga miner. På kvällen var de på stranden tills kvällssolen försvann i väster. Det var som hemliga sällskap där man kommunicera över tid och rum, flyttar saker med tanken och talar med människor som inte längre finns.

Dagen efter, var hela familjen uppe i ottan. Pappa Lennart snickrade på bryggan eller huset med radion på högsta volym.

Barnen var livliga och högljudda, som utsläppta från stillheten med Gud fader och hans änglar. Vi andra hade också en gud men det var förmodligen en annan.

Jag trodde att kristna var som dem som romarna kastade till lejon. De vägrade att göra motstånd. Att bli uppätta av lejon var en riktigt bra död. De buades ut av publiken för så skulle man minsann inte bära sig åt när man skulle dö.

Varje sommar tog familjen ut fattiga barn till ön, oftast från något främmande land. För så skulle man göra när man är kristen, tänka på de utsatta och fattiga. De radade upp dem lite överallt. Det var kolsvarta, bruna, vita, snedögda. Dom var livrädda för att åka båt men blev tvingade till allehanda utflykter. De annorlunda barnen väckte en nyfikenhet inom mig. Min direktlinje med fantasivärldarna gick på högvarv när jag stod inför de stumma barnen. Det var på den tiden när en negerboll var en negerboll och ingenting annat.

Åkes mamma var ingen glädjespridare. Om hon någon gång skrattade lät det som när man släpper småsten på ett glasbord. Hon var raka motsatsen till hur man tänker sig en troende; generös, varm, inkännande och vänlig.

Hon saknade inlevelseförmåga och kunde utan vidare avbryta våra lekar för något hon ville ha gjort. Ibland fick hon för sig att ordna egna påhittade lekar. Hon bestämde allt och regisserade alla detaljer. Vi blev uttråkade på en minut. Jag stack därifrån vid första bästa tillfälle. Jag kände mig obehaglig till mods i hennes närhet och gick stora omvägar runt deras tomt när jag skulle förbi. För mig var det ingen bullrig farbror jag var rädd för utan en späd kvinna med korpögon och svarta kläder. Hon sa alltid något nedlåtande. Det var något konstigt med hennes attityd. För mig var hon en häxa.

Åkes pappa Lennart var en karllakarl. Han såg sig själv som den som glider in på ett kalas, tar en gurksandwich och fäller kvicka kommentarer. Han hade ett irriterande kontinentalt drag och var känslig som en bedövad noshörning.

Varje år vid midsommar simmade han till ön Orarna. En simtur fram och tillbaka på fyra kilometer. Han tvingade sina två döttrar att ro intill honom. Jag vet inte varför han simmade, kanske ville han skapa någon sorts hemmagjord kult som man skulle förundras över.

Efter simningen gick han runt på ön, berättar för alla han möter hur farligt och jobbigt det var, hur han kämpat i vågskvalpet, simmat två minuter snabbare än året innan. Mamma berömde honom som som man berömmar flickor som varit duktiga i syslöjden. Hon blinkade illmarigt till mig.

En varm sommardag följde jag med Åkes familj till stan. Jag älskade torgets liv och rörelse det var mycket att titta på.

Vackra människor, skyltfönster och bilar, fiskstånd i långa rader, strömming, böckling, sik och gädda.

Vid ett av dem står en gammal dam. Jag minns ännu den bräckliga stämman; ”- två kronor per kilo”, Lennart stannar till, tar upp en krona per kilo, ger henne resolut mynten, tar böcklingen och går iväg,

utan ett ord. Jag skämdes som en hund. Jag glömde aldrig den gamla damens ansiktsuttryck. Jag tyckte synd om henne.

Vissa episoder i barndomen hänger kvar hela livet, händelsen har präglat min syn på religion och på Gud.

lagunen

På andra sidan ön mot väster bodde Henrik och hans familj.

Henrik var dvärgliknande kort. Hans ärvda alltför stora kläder gav honom ett rultande nästan komiskt intryck när han sprang utefter stränderna. Snavande, ramlande så upp igen. Trots sin sävliga, senfärdiga läggning sprang han alltid. Tror aldrig jag såg honom sakta gående.

Hans pappa Erik var omtyckt bland oss barn. Han hade en naturlig glädje och levnadslust som direkt riktade sig till oss. Det fanns på något sätt en osynlig sfär mellan oss. När vi var inom dess gränser var det bara han och vi. Han hade varit boxare i sin ungdom och jag älskade att höra honom berätta. Hans spelande livliga intellekt gav liv och djup i orden. Han berättade om och om igen om sin store idol tysken Max Schmeling, mästare på trettioalet, och hans fighter mot Joe Louise, amerikanen, för mig bara namn. Kanske har han något att göra med mitt senare livs intresse för boxningens historia. Några få blev stjärnor men de flesta gick under i fattigdom och misär.

Men Henrik föraktade sin pappa, hans bristande tillit fyllde honom med tomhet som blev en osynlig mur mellan dem.

Pappafacken inom honom var tomt, utdraget, borta.

Han var suverän på att segla, trollade med den svagaste vindpust. Han kände på ett märkligt sätt av vindens osynliga skiftningar bara genom att vända kinden till.

Jag glömde aldrig den frustration jag kände när han retfullt enkelt seglade om mig i en vind som knappt fanns, på läsidan dessutom. Den övermäktiga känslan kan jag än i dag återskapa. Med min trilska läggning var det svårt att förlåta.

Med inåtvänd blick skruvade och ändrade han ständigt i riggen. Betraktade båten som den vore av finaste mahogny. Det var hans sätt att få beundran och en smula respekt. Henrik och jag möttes bara kring ett intresse, vi tyckte båda om att fiska. Henrik var annars mest tillsammans med min bror men när vi fiskade var det bara han och jag.

Vi tjuvlånade hans pappas nylonnät, en nymodighet på den tiden, vi fiskade gädda, abborre och ål. Det fanns en liten lagun, nästan som en insjö vid ön på andra sidan vår vik. Till den lilla lagunen var det en smal kanal knappt möjlig att ro på ens.

Där fiskade vi i skymningen och vi kunde höra uven i skogen och kanske se skymten av de skygga lodjuren eller kanske ett bökande vildsvin.

Knäpptyst lade vi ut nätet över de små vikarna, vi stängde på så sätt in fisken på insidan av nätet. Vi plaskade i vattnet och stampade i ekan för att skrämma fisken från vassen och rakt in i nätmaskorna. Det var olidligt spännande att se dramat som pågick.

tidens ekon

Jag var blyg och butter med ett humör som ibland överföll mig och slog mig rätt i ansiktet. De andra barnen höll sig på avstånd, aktade sig noga för att bre på mitt humör ytterligare. Syrran sa att liljekonvaljerna visnade omkring mig. Jag var en urusel förlorare i lekar och tävlingar och surade i timmar om jag inte vann. Ibland drog jag mig undan, radade upp mina små figurer i gruset. Små clownfigurer, galda sorgsna som jag lyckats komma över eller tjtat mig till när vi varit i stan. Ibland kom mamma med en figur som hon hittat på någon loppmarknad. Jag hade tjugotvå figurer, en av dem hade jag egenhändigt tillverkad i bark. Med kniv och stämjärn hade jag mejslat fram stora fötter och yviga gester.

Vi var åtta barn på ön den sommaren, en kull ungar med likartade bakgrunder, inte särskilt stor spridning i åldrar men olika som individer och temperament, tjuriga och elaka.

Åke var min bästa vän och jämnårig. Han var liten till växten, för många kilon på den korta kroppen, fumlig och orörlig och sin familjs största tuttar. Han hade ett stort intresse. Han var expert på Nobelpristagare, närmare bestämt litteraturpristagare. Han hade en liten tummad bok med alla namn uppräknade från tidernas begynnelse. Han bar den alltid med sig. Nämnde jag ett årtal fick jag omedelbart ett namn. Det blev med tiden en slags ordlek mellan oss.

– 1946?

– Herman Hesse!

– 1941?

- 1941..., hm..., inget pris, krig.

- Finland...?

- ... Sillanpää... Frans, 1939.

- Einstein..., Albert...?

- Inte litteratur, han fick priset 1921, fast han hämtade det 1922... ... fysik.

Jag hade lätt för att dras med i snilleglorian om Einstein. Magin kring århundradets stora geni lockade mig när han reste runt i världen som en nutida rockstjärna. I min lilla värld blev jag beroende av titthål ut mot världen där min fantasi kunde få utlopp.

Fantasin var för mig en livlig och obunden hantering av intrycken jag skymtade i de små titthålen. Drömmarna var min direktlinje till den värld jag anande fanns.

Ibland försökte jag få honom på fall genom att fråga om någonting helt annat.

- Filmen Åsa-Nisse, "På hal is"..., vad hade han för bil, den där gamla ...

- ... sett den, det var en Chevrolet Cabriolet från 1930...,
registreringsnummer F26673...

- Herredjävlar...

– Sverige?

– Flera stycken, Selma Lagerlöf ...

Det var omöjligt att få honom att tveka. Öns yrkesdrickare retades ibland med honom när de tvingade honom räkna upp alla namn. Dom visste så väl att Åke tvångsmässigt inte kunde låta bli tills han utmattad föll ihop.

eddie constantine

Längre ut på fjärden ligger Björkharen. En stor del av ön var obebodd på den tiden och vi gillade att ro dit och strosa omkring i skogen och efter stränderna, plocka blåhallon, smultron och leta drivved, smyga på tjejer när tillfällena dök upp. Åke hade en inbyggd radar avsedd för badande tjejer.

En kväll ser vi en trälåda, knappt synbar under ris och sjögräs. Runt lådan sitter korkbitar fastsurrade med rep. Svettiga och pustande i värmen vänder vi på den. På ena sidan står något. Åke för fingret över den knappt synliga bokstäverna och läser;

– M-u-r-d-o-c-k-s B-l-e-n-d-e-d W-h-i-s-k-y..

Vi vet med ens var den innehåller, sprit, massor av sprit! Vi har sett något liknande på film den gången vi bluffade in oss på barnförbjudet med Eddie Constantine i huvudrollen. Nu står vi plötsligt med en dyrgrip framför oss. Vi förstår att det här är mer än guld på öarna.

Augustikvällen är mörk när vi rör hemåt, den annalkande hösten börjar kännas i luften. Viken ligger blank, en and simmar i det stilla vattnet. Längre bort i södra farleden stävar en skuta. Skutans lanternor försvinner då och då i den kvarvarande dyningen.

– Kanske kan sälja spriten, på Limön alltså..., Åke ser frågande på mig och fortsätter;

– Jag får inte åka, permanent förbud, du måste kränga dom själv... borde inte vara något problem ... inte där... eller hur? Åke ser på mig.

– Ska jag? Nån slags lagning..., fast tvärtom...

– Kalla det vad du vill men ta jollen... åk ensam... ingen får veta nåt...

Dagarna släpar sig fram och jag känner en skräckblandad förtjusning inför mitt plötsliga hemliga uppdrag. Hemma hos mig smakades det inte en droppe och jag skall kränga en hel låda! Jag har förstått att varan är eftertraktad på öarna och det förbjudna kittlar och lockar. När lördagen kommer smyger jag tidigt och försiktigt upp ur sängen. Syskonen sover. Mamma tittar förvånat upp men säger inget. Jag seglar över jollen till den norra sidan av ön. Åke har redan släpat ner lådan till stranden när jag lägger till vid den lilla raserade stenbryggan.

– Vad har du hållit hus, har väntat ett bra tag..., Åke tjurigt.

Jag låtsas inte höra.

Under tystnad lyfter vi lådan i jollen, den dunsar ned på durken tung som ett kammarspel.

– Bra vind, du seglar nog dit på en timme..., å gå iland lite i skymundan, i smyg ... ingen får se dig

– Ska du säga som bara behöver vänta på pengarna...

Men tio kronor flaskan! Det blir en ordentlig slant att dela på. Kanske kan jag köpa det där mikroskopet jag sett i Bodins affär eller målvaktsklubban hos Stöveln Öberg.

Det är många båtar i Björkharens trånga sund och jag får ständigt gira undan och gå farligt nära stenarna på babordssidan. Jag har akterlig vind för ovanlighetens skull. Det blåser för det mesta kall nordlig eller ostlig vind men nu är vinden behagligt västlig.

Jag lyckas lägga till i skydd av vassen på södra stranden av ön en bra bit från hamnen. Det är långgrundt och dyigt så jag måste hoppa i vattnet och dra båten den sista biten.

Jag stoppar en flaska innanför flytvästen och går upp mot land. Det är stojigt på ängen och festen verkar vara i full gång.

Jag ser mig omkring men inget bekant ansikte syns till. Lika bra det tänker jag, Jag tar sikte på ett av borden längre bort där sitter fyra fem gubbar och stojar runt pilsnerflaskor och överfulla askkoppar.

– Köpa? Viskar jag stammande utan att röra läpparna. Visar försiktigt flaskan gömd under min flytväst. Gubbarna tittar förvånat på mig.

– Va..., eeh säljer du brännvin grabb?

– Vad har du fått den ifrån?

Innan jag hunnit svara reser sig den tredje gubben och säger nästan vänligt;

– Ta hit flaskan, vad ska du ha för den?

– Tju... tio kronor stammar jag, inte lika kaxig längre, fan det här går åt helvete...

Jag får mina pengar i femkronorssedlar, pular ned i fickan.

– Jag har flera... i båten... vassen..., pekar...

– Va...

Gubbarna spanar bortåt...

– Vi går dit..., g- grabbhalvan v-verkar ju k-klyftig, säger en gubbe med talfel...

Det här är för lätt tänker jag när vi i rad går mot den dyiga stranden. Tänk om dom köper rubbet.

Gubbarna står och glor rakt ned i lådan.

– En hel låda..., det var som fan, säger den lille tjocke.

Det blir tyst, en evighet. Den lille tjocke vrider och vänder på flaskorna tar av sig glasögonen och studerar etiketten.

– Du får tvåhundra för hela rasket..., vad säger ni grabbar...

Jag blir förvirrad inför det plötsliga budet. Visserligen har jag sett Åkes pappa köpslå på torget, men att jag...

En av gubbarna som varit tyst ser undrande ut, verkar tveksam.

– Va kommer spriten ifrån, var har du fått tag i den?

– Vi hittade... säger jag tyst och känner löjligt det låter.

– Äh..., du får tvåhundra säger han plötsligt, vi säger det, men kom ihåg vi glömmer allt sen va...,

– Jag tycker jag känner igen dig förresten, den där båten med presenning till kapell, farsans va, han ler.

– Jaha..., stammar jag fram innan jag ens hunnit tänka, tvåhundra är en svindlande summa pengar, jag har aldrig hållit så mycket pengar i min hand. Gubbarna delar upp flaskorna mellan sig, stampar sönder lådan sparkar ut den i vattnet och försvinner.

Jag vet inte hur fort jag skall komma därifrån, i flygande fläng trycker jag ut jollen drar upp duken och vänder ut mot fjärden. Hjärtat slår volter och jag darrar i hela kroppen.

– Fanihelvete det gick vägen...,

Det är kav lugnt. Jag tar årorna och paddlar hemåt så gott det går. På avstånd hör jag larmet från Limön och en och annan lanternas gungar längre bort.

de små jättarna

På den tiden forslades ofta timmer på havet från norr till massafabrikerna i Gävlebukten. Bogserbåtarna släpade enorma mängder timmer längs hela ostkusten på den tiden.

Vi såg dem ibland långsamt glida över fjärden in mot fabriken. Timmer slet sig ibland i sjögången och drev iland på stränderna. Vi tog glatt emot stockarna och använde dem till att bygga bryggor och till ved, även till husgrunder. Vi barn byggde flottor av dem som blev våra allra första flytetyg.

Skogsbolaget fick ibland för sig att åka ut bland öarna och samla in vad de kunde av sina förlorade ägodelar. Det skedde ett par gånger varje sommar. Båten var av järn, hade för länge sedan sett sina bästa dagar. Den var bucklig och rostig som tagen ur filmen Afrikas Drottning med Humphrey Bogart.

Så dök den upp upp hos oss. Tändkulan dånade i luften och de tre personerna ombord pekade och gestikulerade. Båten stannade upp och låg stilla en stund, liksom för att ta sats, girade sen in mot grannens tomt, där Henrik bor.

Järnbåtens skeppare aktade sig noga för att gå iland, visste så väl att det blir bråk. Han var en luttrad man med många år i bolagets tjänst bakom sig. Det ryktades att han fått ordentligt med stryk av en överförfriskad öbo utanför biografen Roxy i stan.

Båten närmade sig de tre timmerstockarna som låg på stranden. En av järnmännen ställer sig i fören och hivar iväg, likt en forntida valfångare ett spetsigt föremål fäst i en lina. De vassa piggarna suger fast i stocken. Skepparen lägger in full back. Ett väl inövat samarbete.

Henriks pappa vrålar;

– Va faan nurå, dom har legat här i tre år föö fan..., mina stockar!

Han är riktigt arg, viftar med bössan han tagit ned från väggen, den han brukar skjuta måsar med på fyllan. Han var inte nykter nu heller och drattar omkull i vattenbrynet. Han reser sig men stupar igen och blir liggande i dyn.

Besättningen råflabbar och gör sig beredda för nästa framstöt. Nu var det inte längre ett uppdrag vilket som helst, skepparens heder står på spel, han beordrar kastaren att vara beredd.

Det är nu Lennart väljer att gå in och rensa upp, en gång för alla. Han tar en trasslig härva med rep, som han har liggande på bryggan, slänger i roddbåten, ror resolut ut mot järnbåten, slänger trasslet vid dess akter. Propellern fattar tag i en repända och reptrasslet sugts ned. Motorn stannar direkt. Allt blir tyst.

– Va i helvete...,

... Skepparen stirrar, hans två hantlangare lutar sig över akterspegeln och glor stumma rakt ned i vattnet. Ett muntert sorl hörs från stranden, spridda applåder, ett elakt skratt.

Henriks pappa kravlade sig upp ur dyn;

– Men va fan såg ni, man får som sagt inte ge sig inte..., vill man så går det... så är det...

Åke och jag såg från vår plats på taket hur den rostiga båten sakta drev i allt längre ut från land. Skepparen stod uppgiven i fören och hans två hantlangare hängde ut över akterspegeln, drog och slet i de söndertrasande repstumparna.

järnbåtens återkomst

Jag ser ut mot fjärden och ser järnbåten. Den passerar grynnorna och förbi den stora stenen och girar in mot oss. Skepparen står kapprak vid rorkulten med bolagets keps neddragen över öronen. Det vita skummet yr upp över bolagets knappt läsbara emblem på den rostiga bogen.

Ända sedan det nesliga nederlaget vid förra besöket har han ruvat på hämnd. Flabben och nedlåtande kommentarer på fabriken hade fått honom att skamset vika undan. Den store bullrige skepparen hade smugit omkring som en skolpojke. Med hans förflutna på flodbåtar i Kongo gick det hans ära förnär. Nu gäller det inte bolagets ägodelar längre, nu är det personligt.

Tillfället är väl valt, det är bara kärringar och ungar på ön, förutom någon enstaka yrkesdrickare. Tändkulan dånar och hans hantlangare sitter spända i fören. Båten saktar in och ligger stilla ett ögonblick. Vänder plötsligt och backar in mot Henriks brygga. Nu är det inga enstaka stockar och timmer det handlar om utan hela bryggor. Öns tanter och ungar står på stranden och ser båten närma sig. Burop och giftiga kommentarer tävlar med måsarnas skrik. Järnmännen gör sig beredda. Hivar en tross som missar målet. Nästa kast lägger sig klockrent runt bryggans ena förtöjningspollare. Skepparen lägger i dragläge och trossen späns ut. Bryggan rycker till.

Henriks morsa, stor som ett hus med de väldiga bröstet gungande mot magen rycker plötsligt till och rusar ut mot bryggan.

– Kom...

Som på en given signal springer tanterna ut på den dallrande bryggan, ställer sig tätt hoptryckta på bryggplankorna. En unge åker med av bara farten och blir hängande i mammans kjoltyg. Tappar taget och faller i vattnet. Sprattlar och skriker. Fiskas upp av öns enda närvarande fyllo.

Skepparens står blickstill. Han tror inte sina ögon. Stirrar förstummad mot bryggan. Sneglar mot gasreglaget. Ett enda snäpp... en enda enkel handrörelse... Skepparen tror sig vara i en ond dröm med Amazoner, elaka ungar och odugliga medhjälpare. Han sneglar mot gasreglaget, ett enda snäpp och allt är över... från tomgång till full gas...

En känsla av osäkerhet kryper fram inom honom. Handfallen ser han den spända trossen. Är han rädd för vad som skall hända? Hans handlingskraft viker och ersätts med en annan känsla. Främmande för honom.

Han har valt tillfället och han har valt medhjälpare, inga snillen visserligen men välvilliga. Det är kanske hans sista uppdrag innan pensioneringen.

– Vi tar jollen... jag knuffar till Åke.

– Va...?

– Vi måste göra nåt...

Vi glider ut från stranden, ror sakta mot trossen. Jollens placering blir avgörande. Fören måste ligga på armlängds avstånd från trossen samtidigt som jollens akter nuddar vid järnbåtens babordssida.

Jag manövrerar försiktigt jollen men driver ständigt ur läge av vinden. Försöker igen och för ett ögonblick ligger jollen perfekt. Jag håller andan, skriker;

– Nu!

Åke greppar trossen. Trycker i morakniven. Skär och bänder. Skär igen men trossen är tjock. Millimeter för millimeter arbetar han sig igenom tågvirket.

I samma ögonblick som repändorna faller isär tar jag upp åran, lyfter upp den, siktar mot järnbåtens gasreglage. Trycker till, träffar reglagets spak som med ett klang glider upp mot full gas.

Tändkulan frustar till. För ett ögonblick ser det ut som den tappar andan men tar sats och sätter fart. Skepparen faller baklänges. En av järnmännen slänger sig mot reglaget men tappar balansen. Båten dånar ut mot vikens mitt. Skepparen kommer på fötter, bränner sig på det glödheta avgasröret men når reglaget. Drar till, inget händer. Tar i men båda händerna. Fartyget stannar upp farligt nära grynnorna på andra sidan viken och blir drivande i den svaga brisen. Allt blir tyst.

Eftermiddagssolen skiner över den blanka vattenytan. Speglar sig en stund och vänder så uppåt igen. Högsommarens alla blomster står i full blom och en svag saltmättad bris sveper in och fullända bilden. Näktergalar kivas i skogen och längre bort i solglittret stävar en ensam seglare.

Så vänder båten och glider sakta ut mot fjärden. Kanske vet den att den aldrig mer kommer att återvända utan förpassa till historiens källarvåning. En glömskans paradiset tillsammans med alla andra bortglömda händelser och episoder, förunderliga människor och påhittade skrönor.

Skepparen sitter hopsjunken och ser mot oss. Blicken är svepande och frågande. Det stilla dunket avtar långsamt i styrka, så försvinner den gamla båten bakom udden.

Järnbåten sågs aldrig mer. Skepparen lämnade bolaget och det lilla dragiga hus han fått disponera. I mer än fyrtio år har han varit bolaget trogen. Släpat timmer, baxat timmer och rensat i timmerrännan. Han flyttade till stan med sin efterblivne son. Hyrde en lägenhet på Femte tvärgatan.

Timmersläpen över fjärden glesade ut och blev med tiden alltmer sällsynta. Någon gång under sjuttioalet upphörde de helt. Timmer transporterades istället på land. Inget mer timmer slets sig i sjögången och drev iland. Bryggorna gjordes istället av tryckimpregnerad plank på gjutna betongplattor.

En järnbåt ligger och rostar någonstans.